

NAGY LAJOS

A keleti és északi tájakról római földre vagy a birodalom szomszédságába költöző középkori népek szükségképpen kerültek szembe az ellentétes erők között való elhelyezkedés sorsdöntő kérdésével. Választaniok kellett régi élettársaik és új szomszédjaik, az ősi életmód és az európai életformák, az elszigeteltség és a keresztény közösségbe való beilleszkedés között. Ezeknek a kérdéseknek helyes megoldásától függött mindannyiuk jövőendő sorsa, belső életük zavartalansága és külső elhelyezkedésük biztonsága.

A magyarságnak már a X. század végén sikerült e kérdéseket megoldania. Szent István király a magyarság és kereszténység szintézisének életrehívásával, a keleti és nyugati elemeket egyesítő keresztény művelődés megalapozásával s az európai magyar állam megalapításával egy ezredévre kijelölte népe életútját s evvel meghatározta a magyar nemzet világtörténeti hivatását is. E hivatás a Kárpátmedence politikai és művelődési egységének biztosítása s az itt található ellenséges erők működésének állandó egyensúlyozása — kapcsolatban a keresztény kultúra és a nyugati civilizáció folytonos védelmével és terjesztésével.

Szent István utódai e nagy történeti hivatás tudatában járták annak a politikának az útját, aminek eredményeképpen királyságuk a német-római birodalomtól keletre eső régióban éppoly irányító szerephez jutott, mint nyugaton Franciaország vagy Anglia. Magyarországnak ezt a hatalmas állását a Szent István véreből származó nemzeti királyok építették ki, de felvirágoztatói és megszilárdítói a nápolyi Anjouk magyar

ősanyától származott nagytehetségű ivadéakai, Károly Róbert és Nagy Lajos voltak.

A fejedelmi birtok gazdasági és katonai erején épülő középkori királyi hatalom helyébe az ő korokban lépett a monarchikus és feudális erőtenyezőök egyensúlyozott együttműködésére alapított új államszervezet; anyagi és szellemi előfeltételeit céltudatos szervezőmunkájával maga Károly Róbert szerezte meg. Ennek a korszerű szervezetnek erejére támaszkodva váltotta valóra azután az Anjouk külpolitikája az Árpádok nagyvonalú hatalmi törekvéseit. Magyarország nagyhatalom rangjára emelkedett s ennek a középkori magyar nagyhatalomnak megszemélyesítője volt Nagy Lajos király, a kései középkor egyik legragyogóbb történelmi alakja.

Nagy Lajos 1342 nyarán, most hatszáz esztendeje, elődeinél sokkalta szerencsésebb körülmények között lépett ősei trónjára. Magyarország belső állapota és külpolitikai helyzete a lehető legkedvezőbb volt. A felkelések, lázadások, hatalmaskodások, oligarchikus hatalmi törekvések kora lejárt. Az ország népe békén élvezte az első Anjou- király országépítő munkája nyomán kelt nyugalmat. Többi nagy királyainknak oly sok gondot okozó vetélytársak és pártütő rokonok nem zavarták az ifjú királyt. Igényeit a trónra senki még csak meg sem kísérelte kétségbevonni s bár koronázása «a főpapok, bárók és nemesek egyhangú hozzájárulásával és szándéka szerint» történt meg, «a magyar királyságot», — saját szavai szerint — «születése jogán és rendjén őt megillető atyai örökségképpen vette át». Az atya védelme alatt kialakult új arisztokrácia minden hátsó gondolat nélkül szegődött egész hatalmával a fiú szolgálatába s a kormányzat minden megrendülés nélkül folyt tovább a megszokott mederben. Iránya, alapelvei és törekvései tekintetében Károly Róbert kezdeményezései maradtak irányadók. Újításokra nem is volt szükség, mert a hadsereg, államháztartás, közigazgatás s az újonnan kialakult társadalmi szervezet is rendezett állapotban volt.

A külpolitikában sem fenyegetett semmi bonyodalom. A két császárság és a tatár hatalom elhanyaglása után Magyarország szomszédságában csupán három számottevő hatalom volt: Csehország, Lengyelország és Szerbia. Ezek uralkodói közül kettőt barátság és rokonság fűzött Magyarországhoz. Komoly ellenféllel nőtt azonban a régi bizánci császárok örököséiként fellépő Dusan István nagyhatalmi rangra törekvő Szerbiája. Ennek az ifjú hatalomnak a magyar király déli pozícióját fenyegető törekvéseivel szemben még Károly Róbert megtalálta az ellensúlyozó szövetségeseket a magyar védelem alá húzódó bosnyák fejedelemben és a Balkánon lábát már régebben megvető nápolyi király-

ságban. Lajos ezeket a kapcsolatokat még szorosabbra fűzve igyekezett Magyarország korábbi hatalmi állását a Balkán északi tartományaiban is visszaszerezni. Testvéröccse halála után a nápolyi trón megszerzéséért indított hadjáratai ennek a reálpolitikai célnak szolgálatában álló vállalkozások voltak. A magyar-nápolyi szövetség, majd únió terve szervesen összefüggött a déli melléktartományok uralmának biztosítására s az elvesztett Szerbia és Bulgária visszaszerzésére irányuló hatalmi törekvéssel.

Nagy Lajosnak a nápolyi, magyar, lengyel koronák egyesítésére s vele az Itáliát, a Balkánt, Magyarországot, Lengyelországot átfogó birodalom kialakítására irányuló szándéka — európaszerte csodált hadi diadalai és fényes diplomáciai sikerei ellenére is — kudarcot vallott, de annak reálpolitikai magva valóságra vált. A magyar királyság, Horvátország, Dalmácia, Bosznia, Macsó, Észak-Bulgária, a régi Kúnország területén kialakuló két oláh fejedelemség birtokában elérte legnagyobb kiterjedését s a magyar-lengyel perszonális únióval tíz évre államközösséggé szilárdult a XI. század óta minduntalan felelevenedő magyar-lengyel szövetség is.

A katonai és diplomáciai sikerekhez hasonló eredmények jellemzik Nagy Lajos belső kormányzatát is. Negyvenéves uralkodása alatt, alig két-három évtizeddel a legsúlyosabb belső zavarok után, még csak kísérlet sem történt a hatalmas urak részéről lázadás vagy elégtelenség szítására. Újra életrekeltek a pártharcok durva korszakában feledésbe ment lovagi életformák és szokások. A lovagi szellem jutott kifejezésre a régi magyar történelemben a keresztény lovag eszményeként szereplő Szent László király intenzív tiszteletében, amiben apja után maga Lajos járt elől. A lovagkor szelleme nyilvánult meg a lovagköltészet, a művészetek és a tudomány pártolásában is. A magyarországi gótikus építőművészet Nagy Lajos egyházi építkezéseivel emelkedett csúcspontjára. Könyvtárának kódexeiben találkozunk a magyar miniatura-festés első jelentős alkotásaival s udvarának ízlését tükrözik vissza Kolozsvári Miklós festő és két fia — Márton és György — jeles szobrászok alkotásai, melyek közül a nagyváradi megsemmisült Szent László-szobor és a prágai Szent György az egykorú művészetnek legkiemelkedőbb termékei. A művészi élet fellendüléséről tanuskodnak a magas színvonalú ötvös-művészeti emlékek. Lajos tudományos érdeklődésének legékezebb bizonyítéka a bécsi egyetemet megelőző pécsi egyetem alapítása, négy évvel a prágai első német és kétévvel a krakkói lengyel egyetem alapítása után. A jogalkotás terén Nagy Lajos 1351. évi törvényével századokra megállapította a hatályát veszített Aranybullában körülírt nemesi joga-

kat és törvényerőre emelte a rendi alkotmány legfontosabb biztosítékait. Ugyane törvényben rendezte elsőnek a jobbágyosztály jogviszonyait. A jobbágyok egységes terményadójának és szabadköltözködési jogának megállapítása befejező mozzanata volt a régi alsóbb szabad rétegek úri hatósága alatt élő földműves ivadékait és a telkes gazdák népes réteget magábaolvasztó szabad jobbágyosztály kialakulásának, mely később oly súlyos szolgaságba süllyedt.

Kormányzatának sikerei, katonai diadalai, személyes cselekvései tükrében egy minden tekintetben kiváló fejedelmi egyéniség képe bontakozik ki. Származása és nevelése, társadalmi és politikai környezete, családi hagyományai és lovagi gondolkodása együttesen alakították ki nemes vonásokban gazdag jellemét. Külsőre tán nem volt az a daliás szép férfi, aminőnek lovagi eszményképét, Szent László királyt rajzolják a régi történetírók, de «szálas termete, nyílt tekintete, dús göndör hajjal és szakállal övezett vidám arca» és mindig nyájas fellépése feledtették «kissé duzzadt ajkait és alig észrevehető félvállúságát», egy ifjúkori vadász-baleset emlékét. A nyílt tekintet és vidám arc hű tükre volt lelke arculatának, melyen hiába keressük a középkor sok nagy uralkodóját — közöttük a mi Szent Istvánunkat, Kálmánunkat, IV. Bélánkat is — jellemző komor vonásokat. Lelkéből a tehetség duzzadó ereje mellett az etikus életfelfogás nyugalma, a lelki béke derűje sugárzott; egyéniségét az assisii Szent ember- és életszerető filozófiájának és az igaz lovag nemes életelveinek békés harmóniája hatotta át. Benső vallásosság és a világi szórakozások — vadászat, torna, tudomány, művészet — kedvelése, keresztény alázat és fejedelmi öntudat, bölcs önmérséklet és rettenthetlen bátorság, komoly jogtisztelet és hajthatatlan erély, mértékfeletti könyörület és a bűnt eltipró igazságérzet, lovagias nőtisztelet és a tiszta élet vágya, békés hajlandóság és szenvedélyes dicsőségvágy, politikus tapintat és harcos erő csodálatos összhangban olvadtak össze egyéniségében s avatták a legtisztább értelemben vett lovagkirály magasztalt eszményévé. Örökölt hibáján, lobbanékony természetén az ifjúi évek elmúltával meglepő fegyelmezettséggel uralkodott. Más emberi gyöngeségei — anyja részéről néha túlon túl érvényesülő befolyásolhatósága és nagy hatalomvágya — morális talajban, határtalan gyermeki tiszteletében és királyi hatalma isteni eredetébe vetett meggyőződéses hitében gyökereztek. Hitte, hogy «Isten az uralkodásban békeszerető, de a harcban diadalmasan győzedelmeskedő fejedelmet szükségképpen kell, hogy a hatalom tetőpontjára emelje, nagy hírnévvel ékesítse s a hadak seregével erőssé tegye, mert csak így fog magasztos nevének és dicső tetteinek híre a földkerekségén elterjedni és az égig szárnyalni, hogy kiérdemelje

a különböző nemzetek ígéretét és magasztalását Istennél, ki az egész föld uralkodóinak parancsolója, a királyok királya, erős és hatalmas úr, kitől minden nagyság ered s kinek gondviselése alatt történik a királyok uralkodása». Dicsőségvágyának és hatalmi törekvéseinek vallásos eredete és etikus felépítése, az ő korában már divatjukat múló lovagi szellem és lovagi életelvek követése szerezték meg számára kortársainak hódolatát, kik «hozzá hasonló nemes és jószívű, erényes és tiszta szellemű, barátságos és egyenes lelkű embert» nem ismertek. Ez avatta őt árpádházi ősei és édesapja nagyvonalú politikájának hivatott örökösévé, a keresztény művelődés missziós hitű harcosává, a magyar hatalom legnagyobb építőmesterévé, kit az utókor — annyi nagy királyunk közül egyedül — éppen erkölcsi életelveken alapuló emberi nagyságának elismeréséül tisztelt meg a «Nagy» jelzővel.

HÓMAN BALINT

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár